

О.С. Богачев
м. Маріуполь

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Необхідність врахування економічно доцільного співвідношення між зростанням продуктивності праці і заробітною платою є одним з важливих положень, які мають розглядатися на всіх рівнях управління економікою. Дотримання цього положення забезпечує стійкість розвитку як суб'єктів господарювання, так і економіки держави в цілому. Проте протягом багатьох років в Україні практично відсутні дослідження та наукові розробки щодо можливостей регулювання заробітної плати з врахуванням тенденцій зміни продуктивності праці. Як вказує А. Ревенко, «занепад уваги до проблематики продуктивності праці значною мірою обумовлений тим, що сучасна західна економічна наука, на відміну від марксистської радянських часів, не вважає продуктивність праці єдиним джерелом економічного зростання» [1, с. 32].

Питання щодо співвідношення заробітної плати та продуктивності праці не має однозначного трактування та єдиного загальноприйнятого підходу. Протягом останніх років в Україні спостерігався процес швидкого зростання реальної заробітної плати, що пов'язано із впливом декількох чинників. По-перше, наявність низького рівня оплати праці в 90-х роках внаслідок тривалого періоду ринкових перетворень в кінцевому підсумку призвела до необхідності впровадження державної політики регулювання рівня оплати праці з врахуванням інфляційних процесів. По-друге, дефіцит кваліфікованих кадрів на ринку праці в умовах економічного зростання сприяв підвищенню заробітної плати з боку власників підприємств з метою забезпечення та утримання

конкурентних переваг на ринку. По-третє, стабільні економічні умови протягом 2001–2007 років обумовили фінансову можливість підприємств для підвищення оплати праці найманих працівників.

Дослідження взаємозв'язку продуктивності та оплати праці в Україні має декілька аспектів, які обумовлені наявністю певних недоліків в методології розрахунку макроекономічних показників та системі їх обліку. По-перше, однією з суттєвих перешкод є відсутність єдиної загальноприйнятої наукової методології розрахунку показника продуктивності праці. По-друге, необхідною умовою є наявність відповідних статистичних даних в системі загальнодержавного статистичного обліку України. Втретє, методологія визначення рівня оплати праці є недосконалою. Водночас офіційні статистичні дані не дозволяють коректно здійснювати оцінку співвідношення продуктивності праці та заробітної плати. Це також пов'язано з тим, що показник продуктивності праці, як правило, розраховується взагалі за всією економікою України без врахування структури галузей, технічного стану підприємств в межах однієї галузі. Тому обчислений показник продуктивності праці є середнім за методологією розрахунку і не відображає особливості розвитку різних секторів економіки. Крім того, як справедливо відзначає А. Ревенко проблемою є інтерпретація отриманих даних, і то наскільки вони відповідають дійсності [2]. Водночас на думку А. Ревенко «є підстави вважати, що не існує будь яких суттєвих методологічних і практичних перешкод для поновлення розрахунків цього

показника та впровадження його в практику макроекономічного аналізу та прогнозування» [1, с. 33]. Водночас світовий досвід статистичного обліку економічних показників свідчить про значну увагу з боку органів державного управління до методології розрахунку продуктивності праці. Так, в системі статистичного обліку США показник продуктивності праці обчислюється щорічно на підставі обсягу виробництва в розрахунку на відпрацьовану людину-годину за 190 галузями економіки [2].

Останнім часом в Україні посилилась увага до показника продуктивності праці з боку офіційних органів влади. Так, Міністерством економіки України 26 грудня 2008 року було затверджено Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в економіці та за видами економічної діяльності [3]. Згідно з затвердженими рекомендаціями продуктивність праці розраховується на трьох рівнях: на рівні національної економіки; за видами економічної діяльності та для міжнародних порівнянь. За рекомендованою методикою на підставі статистичних даних про щорічний обсяг ВВП та чисельність зайнятого населення [4, с. 29; 368] розраховано показник продуктивності праці, який було визначено як співвідношення ВВП у фактичних цінах та чисельності зайнятого населення. табл. 1. За тимчасовими методичними рекомендаціями розрахунку продуктивності праці використання показника ВВП у фактичних цінах надає можливість в подальшому здійснити аналіз динаміки показників на підставі отриманих результатів.

На підставі аналізу розрахованих показників продуктивності праці можна констатувати, що за розглянутий період продуктивність праці на рівні національної економіки має стійку тенденцію до зростання. Середній річний рівень приросту складає 3,67 тис. грн. на одного зайнятого ((34,1–8,43)/7). Однак таке зростання залежить щонайменш від зміни двох факторів: рівня ВВП та рівня зайнятого населення. З метою більш ґрунтовного дослідження

необхідно проаналізувати динаміку всіх показників одночасно. За вище вказаними рекомендаціями досліджувати динаміку продуктивності праці можливо у випадку, коли продуктивність праці розрахована як відношення ВВП у постійних цінах до чисельності зайнятих. Тобто наведені розрахункові значення показника продуктивності дають можливість констатувати тільки фактичний рівень продуктивності праці без врахування індексу інфляції, рівня зростання цін тощо. Динаміка показника продуктивності праці за умов використання ВВП у постійних цінах згідно Тимчасових рекомендацій наведена в табл. 2.

Аналіз розрахованих показників свідчить, що стійкої тенденції зміни динаміки продуктивності праці не простежується. Так, найменші темпи приросту спостерігаються у 2002 та 2005 роках. Пік зростання продуктивності праці прийшовся на 2004 рік — 111,38 %. Середній темп росту продуктивності праці за аналізованій період складає — 106,62 %.

$$\sqrt[7]{1,0463 \cdot 1,0912 \cdot 1,1138 \cdot 1,0108 \cdot 1,0718 \cdot 1,0669} = 1,0662.$$

Зважаючи на той факт, що показник продуктивності праці є одним з важливіших економічних індикаторів, його дослідження уявляється доцільним в комплексі з іншими економічними показниками, перш за все, рівнем заробітної плати. При цьому науковий інтерес представляє собою дослідження не тільки рівня продуктивності праці у постійних цінах та реальної заробітної плати, а й динаміки продуктивності праці у фактичних цінах та зміни номінальної заробітної плати. Дослідження динаміки рівня цих показників надасть можливість визначити основні економічні переваги у діяльності суб'єктів господарювання та сформулювати пріоритетні напрямки забезпечення раціональних пропорцій досліджуваних показників за умов економічної самостійності підприємств. В табл. 3 наведено динаміку індексів досліджуваних показників, значення яких отримано ланцюговим способом.

Таблиця 1

Динаміка макроекономічних показників розвитку України за 2000–2007 рр.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	712945
Чисельність зайнятого населення, тис. осіб	20175	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7
Продуктивність праці, тис. грн./особу	8,43	10,22	11,24	13,26	17,00	21,35	26,25	34,10

Таблиця 2

Динаміка продуктивності праці в Україні в за 2001–2007рр.

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Продуктивність праці, в постійних цінах*, тис. грн./особу	10,22	10,70	11,67	13,00	13,14	14,09	15,03
Індекс продуктивності праці, %	100,0	104,63	109,12	111,38	101,08	107,18	106,69

Аналіз показників динаміки свідчить, що майже всі індекси мають тенденцію до зростання, однак більш наявне уявлення про характер зміни аналізованих показників дає діаграма, яка наведена на рис. 1.

* Середні ціни 2001 року.

Протягом досліджуваного періоду тенденції зміни темпів росту досліджуваних показників зберігаються. Зростання номінальної заробітної плати випереджає продуктивність праці за фактичними цінами, за виключенням 2004 та 2007 років. Водночас реальна заробітна плата випереджає темпи росту продуктивності праці у

Темпи росту продуктивності праці та заробітної плати за 2001–2007рр. (% до попереднього року)

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Індекс продуктивності праці	104,63	109,12	111,38	101,08	107,18	106,69	104,63
Індекс продуктивності праці за фактичними цінами	109,93	117,97	128,25	125,54	122,96	129,93	109,93
Індекс середньомісячної номінальної заробітної плати	120,99	122,82	127,55	136,73	129,18	129,73	120,99
Індекс середньомісячної реальної заробітної плати*	118,20	115,20	123,80	120,30	118,30	112,50	118,20

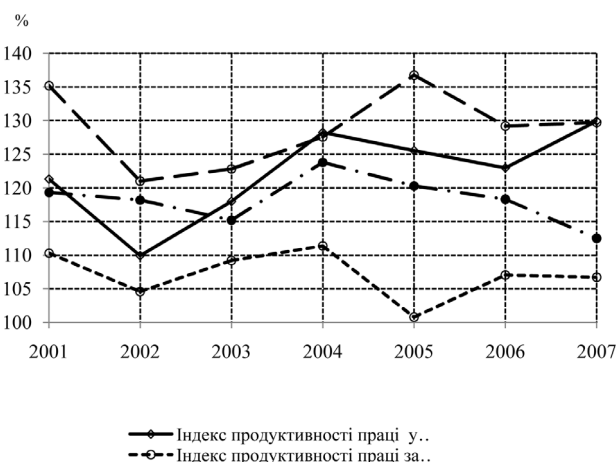

Рис. 1. Динаміка індексів продуктивності праці та заробітної плати за 2002–2007 рр. (% до попереднього року)

постійних цінах. Однак використання для порівняння індексів, які отримано ланцюговим способом, не дозволяє дослідити взаємозалежність індексів продуктивності праці та заробітної плати внаслідок наявності змінюваної бази порівняння. З метою усунення означеного недоліку розраховано темпи росту аналізованих показників за базовим методом, табл. 4. Показники було агреговано на підставі даних, наведених в табл. 3.

За даними табл. 4 побудовано діаграму темпів приросту наведених показників, яка наочно свідчить, що за аналізований період встановилися стійкі тенденції зміни усіх показників, рис. 2. При цьому слід звернути увагу на те, що незважаючи на випереджальні темпи зростання номінальної заробітної плати у порівнянні з продуктивністю праці, реальна заробітна плата зростає більш швидкими темпами ніж продуктивність праці за постійними цінами. Така ситуація є можливою лише за умови більш високих темпів росту номінальної заробітної плати відносно рівня інфляції.

За діаграмою видно, що поступово зростає вартість робочої сили на ринку праці. З точки зору економічної доцільності ситуацію не можна вважати ефективною. З іншого боку, вартість робочої сили на початок аналізованого періоду була настільки малою, що неадекватне підвищення заробітної плати відносно продуктивності праці було обумовлено об'єктивними вимогами часу та поліпшенням фінансової спроможності українських підприємств.

Певний інтерес для більш ґрунтовного дослідження ефективності економічних процесів у державі являє дослідження залежності продуктивності суспільної праці від рівня оплати праці. На рис. 3 відображено взаємозв'язок продуктивності праці за фактичними цінами та номінальною заробітною платою, а також теоретична лінія регресії.

Темпи росту продуктивності праці та заробітної плати за 2001–2007рр. (у % до 2001 р.)

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Індекс продуктивності праці	104,63	114,17	127,16	128,54	137,76	146,98
Індекс продуктивності праці за фактичними цінами	109,93	129,68	166,32	208,79	256,74	333,57
Індекс середньомісячної номінальної заробітної плати	120,99	148,60	189,54	259,16	334,79	434,33
Індекс середньомісячної реальної заробітної плати	105,25	115,27	129,23	133,10	143,00	153,85

Пропонована регресійна лінійна модель відображає існуючу залежність рівня продуктивності праці та заробітної плати. Коефіцієнт апроксимації становить 0,9965, що свідчить про наявність щільного зв'язку між показниками моделі. Згідно побудованої моделі при зростанні заробітної плати на 1 % продуктивність праці зростає лише на 0,876 %, тобто темпи зростання заробітної пла-

ти випереджають темпи зростання продуктивності праці. Збереження цієї тенденції в подальшому буде супроводжуватися негативними процесами в економіці, що потребує подальшого дослідження співвідношення показників на більш тривалий період. Водночас заробітна плата повинна бути одним з головних показників в системі макроекономічного планування, виконуючи стимулюючу функцію в забезпеченні зростання продуктивності праці. Саме зростання реальної заробітної плати є вирішальним чинником зростання реальної вартості

* Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України. — К.: Консультант, 2008. — 571 с.

виробництва та суспільного продукту і, відповідно, продуктивності праці.

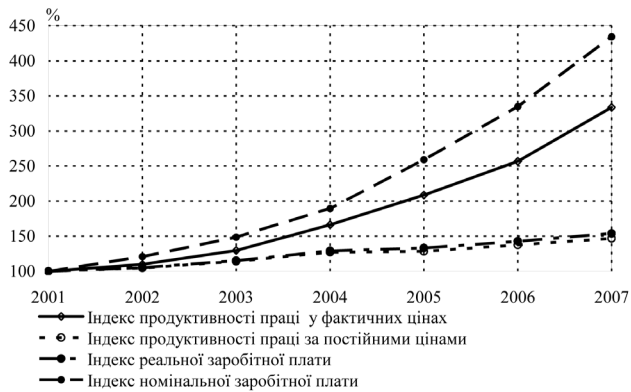

Рис. 2. Динаміка індексів продуктивності праці та заробітної плати за 2002–2007 рр. (% до 2001 р.)

Література

1. Ревенко А. Продуктивність праці в сучасних умовах // Україна: аспекти праці. — 2008. — №2 — С. 32–37.

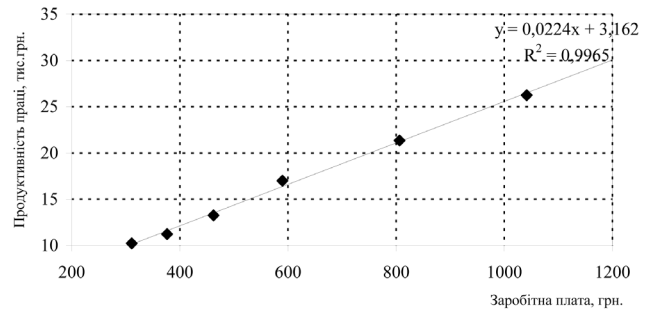

Рис. 3. Взаємозв'язок продуктивності праці за фактичними цінами та номінальною заробітною платою

2. Ревенко А. Забута продуктивність праці // Дзеркало тижня. — № 10 (689) 15–21 березня 2008. <http://www.dt.ua>

3. Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності. Наказ Міністерства економіки України від 26.12.2008 р. № 916. <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish>

4. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України. — К.: Консультант, 2008. — 571 с.